

Морська Лілія Іванівна
доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри англійської філології
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

НАВЧАННЯ ІНШОМОВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ З ВИКОРИСТАННЯМ ТРЕНІНГУ

***Анотація.** У статті обґрунтовано доцільність використання тренінгу для формування в майбутніх фахівців нефілологічних спеціальностей іншомовної стратегічної компетентності та схарактеризовано його дидактичні можливості. Автор аналізує три моделі реалізації тренінгової технології, запропонованих зарубіжними науковцями, а також пропонує сім можливих програм реалізації тренінгу у навчанні іншомовних комунікативних стратегій в умовах навчання в українських вищих навчальних закладах. Запропоновано авторську структуру іншомовної стратегічної компетентності майбутніх фахівців, до якої вперше введено методичні стратегії викладача у процесі навчання комунікативних стратегій.*

***Ключові слова:** тренінг, програма тренінгу, комунікативні стратегії, іншомовна стратегічна компетентність, методичні стратегії.*

Теоретичні й методичні аспекти використання тренінгу в навчальному процесі вищої школи вивчали українські (М. Вовковінський, Л. Журавська, Т. Іванова, Т. Пезюченко, А. Семенова, Т. Яценко, І. Цар та ін.) та зарубіжні учені (Т. Зайцева, С. Конг, А. Маслоу, Л. Петровська, К. Роджерс та ін.), додавши йому популярності.

У науковій літературі можна знайти різні тлумачення тренінгу. Його розуміють: як форму активного набуття навичок поведінки, саморегуляції, розвитку особистості, спілкування [4, с. 109]; як інтенсивне навчання з практичним спрямуванням, яке, на відміну від навчання в межах освітніх програм, спрямованого на формування системи знань, скероване на розвиток навичок, засвоєння його учасниками нового досвіду [2, с. 291]; як організаційну форму навчально-виховної роботи, яка, спираючись на досвід і знання її учасників, забезпечує активне використання різних педагогічних методів за рахунок створення позитивної емоційної атмосфери у групі та спрямовується на отримання сформованих навичок і життєвих компетенцій [3, с. 26].

Наш вибір зумовлений тим, що впровадження стратегічного тренінгу як частини програми з вивчення іноземної мови дозволяє полегшити процес її вивчення. Е. Коен у своїй статті «Стратегічний тренінг для тих, хто вивчає другу мову» визначає стратегічний тренінг як «детальну інструкцію щодо застосування навчальних стратегій» [5, с. 112]. На його думку, метою стратегічного тренінгу є забезпечення учнів засобами для здійснення наступних дій:

- самооцінка їх сильних і слабких сторін у вивченні мови;
- усвідомлення того, що допомагає вивчати мову найкращим чином;
- розвиток низки здібностей, які стають незамінними при вирішенні мовленнєвих труднощів;
- експериментування із сформованими й несформованими навчальними стратегіями;
- прийняття рішень щодо наближення до мовленнєвого завдання;
- контроль і самооцінка;
- перенесення вдалих стратегій в нове мовленнєве середовище.

З іншого боку, потребує пояснення поняття комунікативних стратегій. У цьому аспекті цікавою є думка О. Іссерс про те, що мовленнєва комунікація є стратегічним процесом і базується він на відборі оптимальних мовних ресурсів [1, с. 10] Відбір мовних ресурсів здійснюється за допомогою відповідних стратегій. Власне останні згаданий вище учений розуміє як ланцюг рішень учасників комунікації, комунікативних відборів тих чи інших мовленнєвих дій і мовних засобів, як планування і реалізацію плану для досягнення певної глобальної комунікативної мети.

Вважаємо також за доцільне зазначити, що вибір тренінгу зумовлений також специфікою навчання іноземної мови студентів – майбутніх фахівців нефілологічних спеціальностей, яка передбачає максимальне досягнення бажаного результату за мінімальне використання аудиторного часу.

Аналіз науково-методичної літератури свідчить, що не існує єдиної загальноприйнятої програми для проведення стратегічного тренінгу.

Натомість можна виділити декілька інструктивних моделей навчання стратегій. Кожна з них була створена для підвищення розуміння студентами мети і доцільності використання стратегій, надання їм можливостей практикувати стратегії, які вони вивчають, а також задля того, щоб допомогти їм застосовувати стратегії в нових мовленнєвих ситуаціях.

Сутність першої моделі, запропованої П. Пірсоном і Дж. Доулом, полягає в превалюючій ролі викладача й обмеженні самостійності студента. Вона складається з таких етапів [9, с. 153-155]:

- ✓ моделювання стратегії викладачем із одночасним поясненням її застосування та важливості;
- ✓ практика студентів у застосуванні стратегії під керівництвом викладача;
- ✓ консолідація – визначення стратегії та умов її застосування за допомогою викладача;
- ✓ самостійна практика студентів;
- ✓ застосування стратегії для виконання нових завдань.

В другій моделі Р. Оксфорд підкреслює дієвість наступної послідовності для представлення стратегій. Вона передбачає [8, с. 94]:

- чітке розуміння стратегій;
- обговорення переваг використання стратегій;
- функціональну та ситуативну практику у застосуванні стратегій;
- самооцінку та моніторинг здійснення мовлення;
- врахування можливості застосування стратегії для виконання нових завдань.

Проаналізувавши дану модель, ми дійшли до висновку, що вона не є нормативною щодо використання студентами певних стратегій, навпаки її можна вважати більш універсальною, оскільки вона дозволяє застосовувати різноманітні стратегії для великої кількості навчальних завдань.

Третя модель, розроблена А. Шамо і Дж. О'Меллі, є особливо корисною для тих студентів, які вже практикувалися в застосуванні стратегій в різноманітних контекстах [7, с. 114]. Цю модель, яка допомагає студентам

виконати навчальні завдання, можемо назвати чотириступеневим процесом вирішення труднощів. У ній можна виділили такі етапи:

- ✓ Планування. Студенти планують способи виконання навчального завдання.
- ✓ Моніторинг. Студенти здійснюють контроль власних дій, беручи до уваги використання стратегій та перевірку розуміння.
- ✓ Вирішення проблеми. Студенти знаходять рішення труднощів, з якими вони стикаються.
- ✓ Оцінка. Студенти оцінюють ефективність даної їм стратегії після її застосування в навчальному завданні.

В сучасній методиці виділяють велику кількість інструктивних програм стратегічного тренінгу, які застосовуються для навчання іноземних мов. Із усіх існуючих, ми хочемо зосередити нашу увагу на таких програмах:

1. Курс розвитку загальних навчальних здібностей. Такий курс передбачений як для студентів, у яких виникають труднощі у процесі навчання, так і для тих, які успішно здійснюють навчальну діяльність та прагнуть вдосконалити своє навчання. Велика кількість загальних академічних здібностей можуть бути перенесені на процес вивчення іноземної мови, серед них: використання візуальних карток; подолання тривоги; нотування [5, с. 28]. Проходження згаданого курсу допомагає розвинути загальні навчальні стратегії, що, на нашу думку, є ключовим моментом у формуванні стратегічної компетентності.

2. Тренінг для підвищення обізнаності. Лекції та дискусії. Тренінг для підвищення рівня свідомості (або тренінг-ознайомлення) складається із окремих лекцій і дискусій, які проводяться, зазвичай, у формі позааудиторної роботи. Такий підхід стає для студентів загальним вступом до застосування стратегій. Ми, слідом за Р. Оксфорд [8, с. 202], розглядаємо тренінг для підвищення обізнаності як програму, в якій учасники ознайомлюються із загальним поняттям стратегій вивчення мови та способами впливу цих стратегій на виконання різноманітних мовленнєвих завдань.

3. *Стратегічні семінари.* Короткотривалі семінари є ще одним, більш інтенсивним підходом до підвищення рівня обізнаності студентів зі стратегіями в процесі здійснення стратегічно оцінювальної діяльності; вони допомагають вдосконалити певні мовні здібності та дозволяють застосувати власні ідеї щодо вивчення певних аспектів іноземної мови. Складовими компонентами стратегічних семінарів є [5, с. 95]: лекції; практикуми; дискусії щодо ефективності використання стратегій та ін.

4. *Навчання у співпраці.* Програми навчання у співпраці вперше з'явилися в 1970 рр. у Європі і досі продовжують використовуватися в університетах США. На думку Г. Холека, таке навчання є програмою «прямого мовного обміну» [6, с. 98], яка об'єднує студентів із різного мовного середовища в пари для проведення репетиторських занять. Наприклад, англомовні студенти вивчають українську мову, а українці – англійську. До такого виду занять існує низка вимог, а саме: систематичність; чергування ролей викладача і студента; окреме вивчення двох мов; виділення однакової кількості часу для вивчення обох мов. Крім того, студенти можуть обмінюватися інформацією про те, які саме навчальні стратегії вони застосовують, таким чином надаючи певну модель стратегічного тренінгу. Проаналізувавши дану програму стратегічного тренінгу, ми дійшли до висновку, що її застосування серед студентів сприяло б не тільки формуванню стратегічної компетентності, але й забезпечило б розвиток міждисциплінарних зв'язків у навчанні. Оскільки, навчаючи один одного української та англійської мови, студенти змогли б оволодіти великим діапазоном навчальних і комунікативних стратегій.

5. *Стратегії в підручниках з іноземної мови.* Сьогодні можна простежити тенденцію до впровадження стратегій у навчальну програму. Незважаючи на той факт, що викладачі пояснюють і моделюють стратегії, студенти не завжди усвідомлюють, що вони взагалі застосовують стратегії. На сьогодні, існують підручники, які пропонують вправи для запам'ятовування стратегій, і пояснюють переваги їх використання. Виконання вправ у контексті

вивчення мови допомагає розвивати навчально-стратегічний діапазон студента [5, с. 96]. Слід зазначити, що перевага використання підручників, які навчають стратегій, полягає у тому, що студенти не потребуватимуть позааудиторних тренінгів. На нашу думку, такі підручники заохочують до подальшого самостійного застосування стратегій у процесі вивчення іноземної мови.

6. *Відеокурси.* З метою підвищення рівня обізнаності із навчальними стратегіями і навчальним процесом загалом Дж. Рубін розробила інтерактивну відео програму, яка містить інструктивний poradnik [10, с. 56]. Дана програма демонструє студентам способи перенесення стратегій на нові завдання і допомагає керувати процесом власного навчання. Студенти отримують можливість обирати будь-яку мову серед двадцяти запропонованих та рівень складності. Матеріали програми побудовані таким чином, що студенти можуть застосовувати різноманітні стратегії в різних мовних ситуаціях.

7. *Навчання на основі стратегій.* Цей підхід до навчання передбачає приховану та чітку інтеграцію стратегій в зміст курсу. Характерною рисою цього навчання є зосередженість на тому, хто вчиться. Студенти відчують переваги систематичного застосування стратегій в навчанні на власному досвіді. Крім того, вони мають можливість ділитися стратегіями, яким вони надають перевагу, із іншими і збільшувати використання стратегій в типових завданнях. Мета викладача полягає в індивідуалізації стратегічного тренінгу і пропозиції нових мовленнєвих стратегій. Досягнення даної мети передбачає виконання викладачем наступних завдань [5, с. 97]:

- ✓ Описати, змодельювати і подати приклади можливих корисних стратегій.
- ✓ Отримати від студентів додаткові приклади стратегій з їх власного досвіду навчання.
- ✓ Провести обговорення стратегій в малих і великих групах.
- ✓ Заохочувати студентів до експериментування із різними стратегіями.
- ✓ Вводити стратегії в навчальний матеріал для забезпечення їх контекстного застосування.

Вивчивши особливості навчання на основі стратегій, ми вважаємо, що викладачі можуть розпочинати здійснювати навчання на основі вже створених матеріалів. Перш за все, вони повинні визначити, де і які стратегії застосовувати. Обравши стратегії, на яких буде базуватися навчання, вони можуть розробити вправи для їх формування..

У методиці навчання виділяють низку прийомів для надання допомоги студентам у навчанні стратегій: спонукання, підказка, аналіз, демонстрація, пояснення та наведення прикладів. Рівень допомоги може зменшуватися за рахунок зміни мети читання і збільшення вимог до виконання завдань, в той час як рівень складності може залишатися незмінним. Оцінювання успішності застосування стратегій є важливим етапом, який може відбуватися, як за участю викладача, так і без нього [10, с. 43].

Отже, використання стратегічного тренінгу є невід'ємним компонентом у навчанні іноземної мови. Методичне забезпечення стратегічного тренінгу передбачає використання навчальних посібників, інструкцій викладача, аудіо та відеокурси, що сприятиме успішному формуванню іншомовної комунікативної компетентності.

Проаналізовані наукові розвідки усіх згаданих авторів та дослідницьких підходів дали нам можливість теоретично обґрунтувати явище, яке є необхідним для студента у процесі вивчення ним іноземної мови. Однак, наш практичний досвід навчання свідчить, що фокусування уваги лише на студентів, забуваючи про методичні дії вчителя, зумовлює ситуацію, коли методичні дії педагога знижують ефективність навчального процесу. П'ятирічний досвід інтенсивної підготовки дорослих до складання міжнародних іспитів з англійської мови довів важливість розуміння вчителем необхідності вчительських методично доцільних дій, які забезпечують ефективність набуття студентом зазначеного арсеналу стратегій. З цього приводу пропонуємо ввести до діапазону наукової уваги до стратегічності у навчанні іноземних мов методичні стратегії, які забезпечуватимуть ефективність процесу формування комунікативної компетентності студента.

Під методичними стратегіями розуміємо комплекс цілеспрямованих навчальних дій, запропонованих педагогом для виконання студентом чи віртуальним навчальним середовищем (комп'ютерною програмою, Інтернет ресурсом), які максимально інтенсивно сприятимуть досягненню навчальної мети – як ближньої перспективи (виконання завдання, формування окремих мовних навичок чи мовленнєвих умінь), так і дальньої (опанування іноземною мовою загалом).

Методичні стратегії пропонуємо поділяти на 3 групи: 1) методичні стратегії для формування одиничних мовних навичок (лексичних, граматичних, фонетичних); 2) методичні стратегії для формування компетенцій у чотирьох видах мовленнєвої діяльності (у говорінні, письмі, читанні та слуханні); 3) методичні стратегії для формування комунікативної компетентності відповідно до сфери та мети її використання (використання іноземної мови у професійно орієнтованому спілкуванні: так зване LSP – іноземна мова для професійних цілей, складання міжнародних тестів, що відзначаються специфічними вимогами та критеріями оцінювання). Ми розуміємо той факт, що методичні стратегії не мають безпосереднього відношення до стратегічної компетентності студента, бо залежать від професійної діяльності педагога, однак без їх ефективної реалізації формування останньої може відбуватися із певними труднощами, що приведе до неможливості досягнення навчальної мети. Більше того, адекватне розуміння студентом запропонованих методичних стратегій відповідним чином впливає на ефективність навчального процесу. Тому вважатимемо методичні стратегії як певне сприятливе середовище, на тлі якого відбувається ефективне формування стратегічної компетенції студента (рис. 1). Звідси, пропонуємо власну, доповнену модель стратегічної компетентності майбутнього фахівця нефілологічних спеціальностей у процесі вивчення іноземної мови.

Рисунок 1. Модель стратегічної компетентності студента.

Своє подальше завдання вбачаємо у розробці відповідних методичних рекомендацій для педагога з метою успішної реалізації зазначених стратегій у навчальному процесі, що і стане предметом дослідження наших наступних наукових розвідках.

Література:

1. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 288 с.].
2. Педагогическое мастерство и педагогические технологии: учеб. пособие / [Гребенкина Л. К., Байкова А. А.]; под ред. Л. К. Гребенкина – [3-е изд.]. – М.: Педагогическое общество России, 2000. – 256 с.
3. Семенова А. В. Розвиток професійної компетентності фахівців засобами парадигмального моделювання (інтерактивний тренінг): навчально-методичний посібник / А. В. Семенова. – Одеса: ОВД Черкасов М. П., 2006. – 130 с.
4. Цар І. О. Педагогічні технології формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутнього вчителя гуманітарного профілю: Дис... канд.. пед.. наук: 13.00.04. – Тернопіль, 2011. – 260 с.
5. Cohen A. D. Strategies in Learning and Using a Second Language / A. D. Cohen. – New York : Longman, 1998. – 295 p.
6. Holec H. Learning and teaching modern languages for communication / H. Holec. – Strasbourg, France : Council for Cultural Co-operation, 1988. – 115 p.
7. O'Malley J. M. Learning Strategies in SLA / J. M. O'Malley, A. U. Chamot. – Cambridge: CUP, 1990. – 412 p.

8. Oxford R. Language learning strategies : What every teacher should know / R. Oxford. – New York, 1990. – 367 p.
9. Pearson P., Dole J. Explicit comprehension instruction : A review of research and a new conceptualization of learning / P. Pearson, J. Dole // Elementary School Journal, 1987. – № 88. – P. 151-165.
10. Rubin J. How Learner Strategies Can Inform Language Teaching: Proceedings of LULTAC / J. Rubin. – Hong Kong: Institute of Language in Education, 1989. – 108 p.

Морская Лилия Ивановна

*доктор педагогических наук, профессор
заведующая кафедрой английской филологии
Тернопольский национальный педагогический
университет имени Владимира Гнатюка*

ОБУЧЕНИЕ ИНОЯЗЫЧНЫХ КОММУНИКАТИВНЫХ СТРАТЕГИЙ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ НЕФИЛОЛОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ТРЕНИНГА

Аннотация: В статье обосновано целесообразность использования тренинга для формирования в будущих специалистов нефилологического профиля иноязычной стратегической компетентности и охарактеризованы его дидактические возможности. Автор анализирует три модели реализации тренинговой технологии, предложенных иностранными учеными, а также предлагает семь возможных программ реализации тренинга в обучении иноязычных коммуникативных стратегий в условиях обучения в украинских высших учебных заведениях. Предложено авторскую структуру иноязычной стратегической компетентности будущих специалистов, в состав которой впервые введены методические стратегии преподавателя в процессе обучения коммуникативных стратегий.

Ключевые слова: тренинг, программа тренинга, коммуникативные стратегии, иноязычная стратегическая компетентность, методические стратегии

Morska Liliya Ivanivna

*Doctor of pedagogical sciences, Professor
Head of English Philology Department
Ternopil Volodymyr Hnatiuk
National Pedagogical University*

TEACHING FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE STRATEGIES TO FUTURE NON-PHILOLOGY SPECIALISTS WITH THE USE OF TRAINING TECHNOLOGY

Annotation: The article substantiates the usefulness of the use of training technology for the formation of foreign language strategic competence in future non-philology specialists, as well as characterizes the didactic potential of such technology. The author analysis three models, suggested by the foreign scientists, and presents seven possible programs of training realization in teaching foreign language communicative strategies under conditions of the study process at Ukrainian higher educational establishments. The author's structure of the foreign language strategic competence of future specialists has been suggested, which includes methodical strategies of the teacher which is considered to be the novelty of the paper.

Key words: training, training program, communicative strategies, foreign language strategic competence, methodical strategies

Авторське резюме

Доцільність статті зумовлена тим, що в умовах навчання іноземної мови у вищому навчальному закладі студентів нефілологічних спеціальностей необхідним є пошук і створення оптимальних методик навчання, які б гарантували досягнення максимально високого результату і мінімально короткі часові строки з мінімальним використанням аудиторного часу (у зв'язку із загальноукраїнськими освітніми тенденціями щодо оптимізації аудиторного часу студента). Окрім цього, мовленнєва комунікація є стратегічним процесом, який базується на відборі оптимальних мовних ресурсів. Саме такою методикою є запропонована у статті методика використання тренінгу у формуванні іншомовної стратегічної компетентності, яка й покликана забезпечувати ефективний відбір мовних ресурсів у ситуаціях їх нестачі і, відповідно, подолання комунікативних бар'єрів у процесі навчання іноземної мови у вузі.

Метою статті є обґрунтування доцільності реалізації запропонованої методики, а також характеристика можливих тренінгових програм, покликаних формувати у студентів іншомовну стратегічну компетентність як невід'ємну складову їхньої іншомовної професійно орієнтованої комунікативної компетентності, яка, у свою чергу, є компонентом їхньої професійної компетентності. У статті запропоновано сім таких програм: 1) курс розвитку загальних навчальних здібностей; 2) тренінг для підвищення обізнаності, лекції та дискусії; 3) стратегічні семінари; 4) навчання у співпраці; 5) стратегії в підручниках з іноземної мови; 6) відеокурси; 7) навчання на основі стратегій.

Новизною статті є авторська структура іншомовної стратегічної компетентності, до складу якої, окрім навчальних і комунікативних стратегій, віднесено методичні стратегії, які служать певним середовищем, в якому відбувається формування стратегічної компетентності студента, і які максимально інтенсивно сприяють досягненню навчальної мети.

У статті окреслено перспективу подальших досліджень у розробці методичних рекомендацій для викладачів щодо реалізації запропонованих програм тренінгу.